

บรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์

: สถานภาพความคล้ายและความแตกต่าง

มนวิภา เจียจันทร์พงษ์ *

บรรณารักษศาสตร์ (Library science)

วิชาบรรณารักษศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับการบริหารห้องสมุด (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, ๒๕๒๖ : ๔๕๕) เดิมเป็นวิชาที่อยู่ในกลุ่มสาขาวิชามนุษยศาสตร์ เพราะเนื้อหาวิชาว่าด้วยการศึกษาวรรณกรรมทั้งรูปแบบภายนอกและเนื้อหาภายในเล่ม เพื่อการรักษาและจัดให้ใช้ประโยชน์ ต่อมาเนื่องจากเนื้อหาของวิชาบรรณารักษศาสตร์ได้พัฒนาให้สอดคล้องกับวิชาความรู้และเทคโนโลยีการสื่อสารที่เกิดขึ้นใหม่ ๆ และเนื้อหาวิชาได้ขยายขอบเขตคาบเกี่ยวกับเนื้อหาของวิชาการบางวิชาทางด้านสังคมศาสตร์ ตลอดจนการประยุกต์ทฤษฎีการสื่อสารมาใช้กับงานให้บริการความรู้ข่าวสารนิเทศ วิชาบรรณารักษศาสตร์จึงถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มของสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ในแขนงวิชาการสื่อสารมวลชนและการเอกสาร (mass communication and documentation)

ความหมายของวิชาบรรณารักษศาสตร์ตามที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญการศึกษาชั้นสูง ค.ศ. ๑๙๖๕ ของสมาคมคองเกรสสหรัฐอเมริกา ให้คำจำกัดความ “บรรณารักษศาสตร์” ว่า “หลักการและการปฏิบัติงานในห้องสมุดและศูนย์สารนิเทศ ซึ่งรวมถึงงานด้านการจัดหา การจัดองค์กร การจัดเก็บ การนำออกมาใช้การเผยแพร่ข่าวสาร การอ้างอิงและการค้นคว้าวิจัยโดยใช้ห้องสมุดและแหล่งข่าวสารอื่น ๆ” (“Library Education Report,” 1966 : 219 อ้างถึงใน ชูติมา สัจจันันท์, ๒๕๑๙ : ๔๓๑)

เพื่อให้การปฏิบัติงานในวิชาชีพสามารถดำเนินไปตามเป้าหมาย เนื้อหาของวิชาบรรณารักษศาสตร์จึงมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ ประกอบด้วยเนื้อหาหลักและวิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

เนื้อหาหลัก ได้แก่

๑. ความรู้เกี่ยวกับมวลวิชาความรู้ ความคิด ประสบการณ์ ข่าวสาร ข้อมูล ที่ได้

* อาจารย์ ประจำภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

รับการบันทึกลงในสื่อต่าง ๆ เช่น วรรณกรรมทางมนุษยศาสตร์ วรรณกรรมทางสังคมศาสตร์ วรรณกรรมทางวิทยาศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้าง พฤติกรรม และรูปแบบต่าง ๆ ของวรรณกรรม

๒. ทฤษฎีและหลักเกณฑ์ในการพิจารณาคุณภาพของวรรณกรรม เพื่อนำไปใช้ในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ

๓. ทฤษฎี หลักเกณฑ์ และวิธีปฏิบัติในการจัดหมวดหมู่วรรณกรรม

๔. ทฤษฎี หลักเกณฑ์ มาตรฐาน และวิธีปฏิบัติในการทำรายการวรรณกรรมในสื่อความรู้ทุกรูปแบบ

๕. หลักเกณฑ์และวิธีการในการจัดเก็บสื่อทุกประเภทเพื่อการใช้และการอนุรักษ์

๖. หลักเกณฑ์ เทคนิค และวิธีการให้บริการ

วิชาอื่นที่เกี่ยวข้อง เป็นการนำหลักการและทฤษฎีของวิชาการแขนงอื่น ๆ มาประยุกต์ในการจัดระบบงานและจัดบริการได้แก่

๑. วิชาการบริหารและการจัดการ

๒. วิชาคอมพิวเตอร์ ด้านการประยุกต์คอมพิวเตอร์ในการดำเนินงานต่าง ๆ

๓. วิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา การสื่อสารและการประชาสัมพันธ์ ทักษะในการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารกับงานสารนิเทศ

๔. ความรู้พื้นฐานในวิชาการแขนงต่าง ๆ และความรู้ภาษาต่างประเทศ เพื่อประโยชน์ในการคัดเลือกวรรณกรรม และ

การให้บริการสืบค้นสารนิเทศ

๕. ระเบียบวิธีวิจัย เพื่อให้มีทฤษฎีและหลักเกณฑ์ใหม่ ๆ (คุณหญิงแม้นมาส ขวลิต, ๒๕๓๕ : ๓๑-๓๒)

ความเป็นมาของวิชาบรรณารักษศาสตร์

วิชาบรรณารักษศาสตร์เกิดขึ้นจากความต้องการของสังคมที่ต้องการศึกษาหาความรู้ และสืบทอดความรู้ต่าง ๆ อันเป็นรากฐานของอารยธรรมของมนุษย์

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดห้องสมุดกว่า ๔,๐๐๐ ปีก่อนคริสต์ศักราช ที่มนุษย์รู้จักวิธีถ่ายทอดความรู้ด้วยการสร้างระบบที่มีหนังสือเป็นหลัก (สมควร กวียะ, ๒๕๓๕ : ๑๖๘) สิ่งที่เรียกว่า “หนังสือ” เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของมนุษยชาติ เป็นการย้ายคลังความจำจากสมองมนุษย์มาไว้บนอกร่างกายโดยการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร (ทอฟฟเลอร์ ๒๕๒๓/๒๕๓๓ : ๑๕๐) และมนุษย์ในสังคมต่าง ๆ ก็ตระหนักถึงข้อได้เปรียบของผู้ที่เป็นเจ้าของแหล่งสำหรับเก็บคลังความจำภายนอกอกร่างกาย หรือห้องสมุดอย่างมาก

จากหลักฐานต่าง ๆ ปรากฏว่ามีการเก็บหนังสือเกิดขึ้นแล้วในสังคมของอียิปต์โบราณยุคกลาง ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับการจัดห้องสมุดที่มีระบบทำงานที่มากกว่าการเป็นเพียง “ที่เก็บ” ได้แก่ หลักฐานเกี่ยวกับ

ห้องสมุดของอาณาจักรบาบิโลเนีย และอัสซีเรีย ผู้ที่ประกอบอาชีพในห้องสมุดในสมัยโบราณนั้นถูกเรียกว่าผู้รักษาหนังสือ (keeper of books) (อัมพร ที่ชนะ, ๒๕๒๘ : ๔) บุคคลเหล่านี้ไม่ได้รับการศึกษาอบรมถึงหลักการทำงานในห้องสมุดแต่อย่างใด คงอาศัยการฝึกหัดและเรียนรู้งานโดยการปฏิบัติ และหลายคนเป็นนักวิชาการ

ช่วงเวลาที่สำคัญสำหรับพัฒนาการของห้องสมุดคือช่วงเวลาภายหลังจากการประดิษฐ์ตัวพิมพ์และการพัฒนาระบบการพิมพ์ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ ซึ่งส่งผลให้การถ่ายทอดความรู้ ความคิดของมนุษย์เป็นไปได้อย่างเสรี ในวงกว้าง และรวดเร็ว สิ่งนี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงลักษณะการหาความรู้ของมนุษย์ ทำให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสอ่านและเป็นเจ้าของหนังสือ การศึกษาเริ่มขยายออกไปสู่มวลชน จนถึงการจัดการศึกษาที่เป็นระบบในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อผนวกกับสภาพของสังคมภายหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ก็มีผลต่อการเริ่มพัฒนาการของ “ห้องสมุดสมัยใหม่” ที่ปรับบทบาทจากสถานที่อนุรักษ์หนังสือให้เป็นแหล่งเผยแพร่สรรพวิทยาการ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้ของประชาชนทั่วไปอย่างเสรี บทบาทของผู้รักษาหนังสือก็เริ่มเปลี่ยนไปเป็นนักวิชาการ การปรับบทบาทของห้องสมุดเห็นได้ชัดจากหนังสือเรื่อง *Advis pour Dresser une Bibliothèque* ที่เขียน

โดยบรรณารักษ์ชื่อ เกเบรียล โนเด (Gabriel Naudé) ใน ค.ศ. ๑๖๒๗ กล่าวได้ว่ามาตรฐานของงานที่บุคลากรคนสำคัญ ๆ ของฝ่ายห้องสมุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ วางไว้จากพื้นฐานของการสะสมประสบการณ์ได้เป็นแนวทางสำหรับงานห้องสมุดและวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์ในสมัยต่อมา (อัมพร ที่ชนะ, ๒๕๒๘ : ๔๑)

ที่มาของวิชาบรรณารักษศาสตร์ ความรุ่งเรืองของวิทยาการที่เริ่มขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ทำให้มนุษย์สามารถประดิษฐ์สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ อันเป็นปัจจัยให้มนุษย์ก้าวสู่สังคมอุตสาหกรรม ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ตั้งแต่การเปลี่ยนโครงสร้างสถาบันครอบครัว เกิดระบบการผลิตเพื่อมวลชน การศึกษาที่เตรียมคนเข้าสู่ระบบของอุตสาหกรรม ระบบการค้าแบบใหม่ เกิดองค์กรต่าง ๆ เช่น คณะรัฐบาล พรรคการเมือง หอการค้า สหพันธ์การค้า สโมสรอาชีพ ห้องสมุด เป็นต้น (ทอฟฟเลอร์, ๒๕๒๓/๒๕๓๓ : ๓๒-๓๗) ตลอดจนเกิดอาชีพใหม่ ๆ ประจวบกับสิ่งประดิษฐ์และการค้นพบใหม่ ๆ ของเทคโนโลยีการสื่อสารในสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เหล่านี้ทำให้ความต้องการใช้ความรู้ข้อมูลข่าวสารจากห้องสมุดมีมากหลากหลาย และจริงจางขึ้นด้วย แต่ห้องสมุดส่วนใหญ่ซึ่ง

เริ่มก่อตั้งขึ้นอีกครั้งหนึ่งพร้อม ๆ กับองค์กรอื่นในสังคมยังมีลักษณะเป็น “ห้องสมุดผู้อ่อนนุรักษ์” อยู่ ผู้ที่ทำงานในห้องสมุดซึ่งมีคุณสมบัติของนักอ่านแบบหนอนหนังสือ ยังไม่เข้าใจความหมายและบทบาทของห้องสมุดสมัยใหม่ในฐานะที่เป็นมหาวิทยาลัยของปวงชน ด้วยเหตุนี้ เมลวิลล์ ดิวอี้ (Melvil Dewey) บรรณารักษ์ชาวอเมริกันจึงพยายามผลักดันให้มีโรงเรียนสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ ที่จัดการสอนอย่างมีแบบแผนขึ้น เช่นเดียวกับแบบแผนการสอนในวิชาชีพอื่น ๆ เพราะคาดว่าความก้าวหน้าของการศึกษา อุตสาหกรรม และธุรกิจในสหรัฐอเมริกาจะส่งผลให้ขอบเขตของงานห้องสมุดต้องขยายออกไปอย่างแน่นอน โรงเรียนบรรณารักษศาสตร์เกิดขึ้นครั้งแรกในค.ศ. ๑๘๘๗ ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย สำหรับประเทศอังกฤษเริ่มมีการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ในเวลาใกล้เคียงกันตั้งแต่ระยะเวลานั้นจนถึงค.ศ. ๑๙๔๐ เป็นระยะเวลาของการวางมาตรฐานและสร้างพัฒนาการของวิชาบรรณารักษศาสตร์ในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศที่พัฒนาแล้วอื่น ๆ

การเปลี่ยนแปลงการใช้ข้อมูลข่าวสาร

ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ พฤติกรรมเกี่ยวกับความต้องการใช้ข้อมูลข่าวสารในสังคม

เปลี่ยนไป จากความต้องการสารสนเทศเพื่อการค้นคว้าหาความรู้เฉพาะวิชาไปเป็นการใช้ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารเพื่อทำการศึกษาวิจัยให้ได้คำตอบที่สามารถจะนำไปสู่การค้นพบ หรือนำไปใช้ในการปรับปรุงงานหรือภารกิจให้ได้ผลยิ่งขึ้น (จิรวรรณ ภักดีบุตร, ๒๕๓๕-๑๗๕) มีการเผยแพร่ความรู้และผลการวิจัยออกไปในวงกว้าง มีการพิมพ์วารสารเฉพาะวิชาและผลงานวิจัยอย่างแพร่หลาย ความรู้ใหม่ ๆ จึงมีได้ตีพิมพ์อยู่แต่ในหนังสือเท่านั้น

เพื่อให้สามารถเข้าถึงความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของโลกได้ Paul Otlet และ Henri La Fontaine ชาวเบลเยียม จึงเป็นผู้นำในการประชุมเพื่อก่อตั้ง Institut Internationale/de Bibliographie* ที่กรุงปารีส เซลล์ ประเทศเบลเยียม ใน ค.ศ. ๑๘๙๒-๑๘๙๕ (Lilley and Trice, 1989 : 5,144) หลังจากนั้นได้จัดพิมพ์บรรณานุกรมของสิ่งพิมพ์ทุกชนิดในสาขาวิชาวิทยาศาสตร์ ได้ถึง ๔๐,๐๐๐ รายการ โดยมีการวิเคราะห์เนื้อหาของเรื่องด้วย งานบรรณานุกรมลักษณะนี้เรียกว่า documentation ดังนั้นคำว่า bibliography, documents และ documentation จึงเกิดขึ้นในยุโรปก่อน รวมทั้งแนวคิดใหม่ที่ว่าห้องสมุดควรเป็น “offices of documentation” (สถาบันบริการเอกสารสนเทศ) มีการร่วมมือกันในระบบแห่งชาติและนานาชาติ

* ปัจจุบันมีชื่อว่า The International Federation for Information and Documentation (FID) มีที่ทำการอยู่ที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์

เพื่อติดต่อสื่อสารกันและใช้ทรัพยากรร่วมกัน
จัดเป็นหน่วยงานเอกสารนานาชาติ (หนังสือพิมพ์
ไม่หน่ายกิจ, ๒๕๓๒ : ๑๗๕-๑๗๖)

สำหรับประเทศฝรั่งเศส ได้จัดตั้ง
ห้องสมุดทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
ในรูปแบบใหม่เรียกว่า Documentation
Center (ศูนย์บริการเอกสาร) เพิ่มขึ้น และ
เริ่มมีการสอนใน ค.ศ. ๑๙๓๙ เกี่ยวกับเรื่อง
การบริการเอกสารสนเทศ (documentation)
ส่วนประเทศสหรัฐอเมริกาเพิ่งเริ่มสนใจใน
ด้านการจัดบริการเอกสารอย่างจริงจังเมื่อ
ประมาณ ค.ศ. ๑๙๓๕ ได้จัดตั้ง Documenta-
tion Institute of science เป็นส่วนหนึ่งของ
องค์กร Science Service เพื่อควบคุม
บรรณานุกรมด้านวิทยาศาสตร์

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ประ
เทศคู่กรณีสงครามต่างพยายามทำการค้นคว้า
วิจัยทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
เพื่อจุดมุ่งหมายทางยุทธศาสตร์ เทคโนโลยี
ที่สำคัญที่เกิดขึ้นจากสาเหตุดังกล่าวก็คือ
คอมพิวเตอร์อิเล็กทรอนิกส์ระบบ The Elec-
tronic Numerical Integrator and Computer
(ENIAC) ซึ่งกองทัพบกของสหรัฐอเมริกาให้
ทุนแก่มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียสร้างใน ค.ศ.
๑๙๔๓-๑๙๔๖ เพื่อการคำนวณทิศทางและ
ระยะทางในการส่งขีปนาวุธหลาย ๆ ชนิด
(ดวงแก้ว สวามิภักดิ์ ๒๕๓๕ : ๑๘-๑๙)
ภายหลังสงครามมีสิ่งพิมพ์ทางวิทยาศาสตร์
มากมายจนเกินความสามารถที่จะนำมาใช้
ได้ทั้งหมด จนต้องมีการอภิปรายในรัฐสภา

ของสหรัฐอเมริกา และสรุปว่าการกระ
จ่ายความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
อย่างกว้างขวางเป็นปัจจัยสำคัญใน
ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และนัก
วิทยาศาสตร์จะต้องได้รับสารนิเทศทาง
วิทยาศาสตร์อย่างทั่วถึง (คุณหญิงแม่นมาส
ชวลิต, ๒๕๓๕ : ๓๓) ดังนั้นความคิดเกี่ยว
กับ information science จึงเริ่มเกิดขึ้นใน
ค.ศ. ๑๙๔๕ ในประเทศสหรัฐอเมริกา
โดยระยะแรกมีความหมายเช่นเดียวกับ
documentation จนถึงทศวรรษ ๑๙๕๐ ก็เกิด
คำว่า information retrieval และ information
science ในวงการศึกษของประเทศสหรัฐ
อเมริกา ค.ศ. ๑๙๖๘ ความหมายของ infor-
mation science ถูกแยกออกจาก documenta-
tion (Lilley and Trice, 1989 : 3-4) นอก
จากสหรัฐอเมริกาแล้วประเทศอื่น ๆ ในยุโรป
ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส สวีเดน รัสเซีย เยอรมัน
ตลอดจนประเทศญี่ปุ่น และออสเตรเลีย ก็มี
พัฒนาการด้านสารนิเทศอย่างมากเช่นกัน

สารนิเทศศาสตร์

(Information science)

การสอนวิชาตามแนวทางของสารนิ
เทศศาสตร์เริ่มในสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ. ๑๙๕๐
เป็นวิชาเกี่ยวกับการเอกสาร ค.ศ. ๑๙๕๕
เป็นวิชาเกี่ยวกับการสืบค้นสารนิเทศ (infor-
mation retrieval) แต่ใช้ชื่อวิชาว่า machine
literature searching ส่วนคำว่า information
science ปรากฏในหลักสูตร Computer and

Information sciences Program ของคณะ
วิศวกรรมไฟฟ้า มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย
ใน ค.ศ. ๑๙๕๙

สมาคมสารนิเทศศาสตร์อเมริกา ให้
ความหมายของสารนิเทศศาสตร์ (informa-
tion science ว่า การศึกษาลักษณะของสารนิ
เทศ และศึกษาถึงว่าสารนิเทศนั้นมีการถ่าย
ทอด หรือดำเนินการจัดการอย่างไร สารนิ
เทศศาสตร์เกี่ยวข้องกับวิธีที่คนสร้างรวบรวม
จัดดำเนินการ จัดเก็บ ค้นคืน วิเคราะห์ ส่ง รับ
และใช้สารนิเทศในการตัดสินใจ (นงลักษณ์
ไม่หน่ายกิจ, ๒๕๓๒ : ๑๗๙)

ในประเทศสหรัฐอเมริกา วิชาสารนิ
เทศศาสตร์ดูเหมือนว่าอยากจะแยกตัวออก
จากวิชาบรรณารักษศาสตร์อย่างสิ้นเชิง
เนื่องจากเห็นว่ามีแนวคิดต่างกัน มีวัตถุประสงค์
สงค์ในการใช้ประโยชน์จากสารนิเทศต่างกัน
และเป็นการศึกษาถึงระบบงานที่ริเริ่มและ
ควบคุมการผสมผสานของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีการสื่อสาร

เนื้อหาของวิชาสารนิเทศศาสตร์มี
ลักษณะที่พัฒนามาจากศาสตร์ต่าง ๆ ที่
เกี่ยวข้อง ดังนี้

เนื้อหาหลัก คล้ายกับวิชาพื้นฐาน
ของบรรณารักษศาสตร์ แต่จะเน้นการศึกษา
เฉพาะเรื่องให้ลึกซึ้งกว่า ได้แก่

๑. ความรู้เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ
ตลอดจนข้อมูลเฉพาะเรื่อง

๒. ความรู้เกี่ยวกับหนังสืออ้างอิง
และคู่มือช่วยค้นสารนิเทศประเภทต่าง ๆ

๓. การคัดเลือกและจัดหาสารนิเทศ

๔. การจัดเก็บอย่างมีระบบ

๕. หลักเกณฑ์มาตรฐาน รูปแบบ
และการปฏิบัติในการจัดทำรายการวัสดุ
สารนิเทศ

๖. ทฤษฎี หลักเกณฑ์ รูปแบบ และ
ภาษาเอกสาร*

๗. ทฤษฎี หลักเกณฑ์ และวิธีการใน
การบริการอันรวมถึงการผลิตผลการประ
มวลเพื่อกระจายถึงตัวผู้ใช้

ทฤษฎีและวิธีการที่ต้องอาศัย
ศาสตร์อื่น ประกอบด้วย

๑. เครื่องมือสำหรับวิเคราะห์เชิงวิ
ทยาศาสตร์และพฤติกรรม ต้องอาศัยวิชา
คณิตศาสตร์ (สถิติ) ภาษาศาสตร์ และระ
เบียบวิธีวิจัย

๒. เครื่องมือสำหรับประมวลผลและ
เผยแพร่สารนิเทศ ต้องอาศัยเทคโนโลยีต่าง ๆ
เช่น คอมพิวเตอร์ศาสตร์ เทคโนโลยีการสื่อ
สาร เทคโนโลยีสารสนเทศ ไมโครกราฟฟิค
เทคโนโลยี

*ภาษาเอกสาร หรือภาษาการเอกสาร (documentary language) หมายถึง ศัพท์ที่สร้างขึ้นและนำมาใช้เฉพาะ
เรื่อง เพื่อแสดงเนื้อหาสาระที่มีอยู่ในบรรณานุกรม บรรณานุกรม และคู่มือค้นเรื่องต่าง ๆ ที่บรรณารักษ์และนัก
เอกสารสนเทศสร้างขึ้น อาจเรียกว่า ภาษาการบรรณานุกรม (indexing language) หรือภาษาควบคุม (controlled
language) หรือศัพท์ควบคุม (controlled vocabulary) (คุณหญิงแม่นมมาส ขวาลิต, ๒๕๓๕ : ๖)

๓. เครื่องมือสำหรับวิเคราะห์และทำให้เข้าใจถึงสิ่งแวดล้อมทางอาศัยศาสตร์ของปรัชญา จิตวิทยา สังคมวิทยา

๔. วิชาการบริหารและการจัดการการประชาสัมพันธ์ (คุณหญิงแม้นมาส ชวลิต ๒๕๓๕ : ๓๔-๓๕)

วิชาบรรณารักษศาสตร์และวิชาสารนิเทศศาสตร์มีเป้าหมายในการปฏิบัติงานเช่นเดียวกันคือการจัดการกับวิชาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ที่มีการบันทึกไว้เพื่อใช้ประโยชน์และเพื่อการสืบทอดความรู้ต่าง ๆ ไว้ มีกระบวนการจัดการเช่นเดียวกัน ส่วนความแตกต่างของทั้งสองวิชาอยู่ที่แนวคิดเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติงานที่เน้นการนำเนื้อหาออกมาใช้ของสารนิเทศศาสตร์ และการผลิตงานที่สนองความต้องการของผู้ใช้สารนิเทศที่เป็นเป้าหมายเฉพาะ ตลอดจนทำการประมวลผลมุ่งกระจายถึงตัวผู้ใช้สารนิเทศในขอบข่ายนั้น ๆ โดยตรง

บรรณารักษศาสตร์ในยุคสารนิเทศ

ยุคสารนิเทศเริ่มประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป็นยุคที่มีสารนิเทศทั้งในสาขาวิชาใหญ่และสาขาวิชาย่อยและศึกษาเจาะลึกซึ่ง บางวิชาเป็นลักษณะวิชาใหม่ที่ก้ำกึ่งระหว่างวิชาเก่าในเชิงสหวิทยาการและพหุวิทยาการ เช่น ชีวเคมี วิศวกรรมอุตสาหกรรม เป็นต้น แล้วยังมีปริมาณการผลิตที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะสิ่งพิมพ์ในสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

จึงเรียกกันว่า เป็นภาวะการระเบิดของสารนิเทศ (information explosion) ความรู้ ข้อมูล ข่าวสารต่าง ๆ ที่มีมากมายจะเป็นประโยชน์ให้มนุษย์ชาติใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา ก็ต่อเมื่อมีการรวบรวมความรู้เหล่านั้นไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อถ่ายทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพและต้องสื่อสารให้แพร่หลายออกไป (อัมพร ทีชะระ, ๒๕๒๙ : ๓๘) ด้วยเหตุนี้วงการบรรณารักษศาสตร์จึงนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการปฏิบัติงานห้องสมุดเพราะถ้าห้องสมุดยังดำเนินงานด้วยระบบลงมือปฏิบัติ (manual system) ในลักษณะเดิม และให้ผู้ใช้เข้าถึงสารนิเทศเอง ในขณะที่มีสารนิเทศเพิ่มขึ้นมากมายเป็นทวีคูณ สารนิเทศจะถูกนำมาใช้งานน้อยมาก เมื่อเทียบกับความพยายามอย่างมากในการดำเนินงานของห้องสมุด

ค.ศ. ๑๙๕๘ ห้องสมุดขนาดใหญ่ ๓ แห่งแรกในสหรัฐอเมริกาจึงศึกษาลู่ทางในการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการจัดการเก็บและค้นคืนสารนิเทศ ได้แก่ หอสมุดรัฐสภาอเมริกัน หอสมุดแพทย์แห่งชาติ และหอสมุดเกษตรแห่งชาติ เริ่มจากหอสมุดรัฐสภาอเมริกันได้สร้างระเบียบข้อมูลของสิ่งพิมพ์ปัจจุบันและสิ่งพิมพ์ย้อนหลังของเอกสารวิจัย โดยบรรจุรายละเอียดของบัตรรายการลงในแถบแม่เหล็กที่อ่านได้ด้วยคอมพิวเตอร์ คือ ระเบียบข้อมูลแบบ MARC (Machine Readable Cataloging) และโครงการ RECON (Retrospective Conversion of

Catalog Records) (Lilley and Trice, 1989 : 44) หลังจากนั้นก็นำคอมพิวเตอร์มาใช้กับงานห้องสมุดในด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับโครงการใช้ทรัพยากรร่วมกันในระหว่างห้องสมุด

ต่อมาการค้นคืนสารนิเทศก็พัฒนายิ่งขึ้นเมื่อบริษัท IBM (International Business Machines) นำคอมพิวเตอร์มาใช้กับงานจัดเนื้อหาของเอกสารโดยสร้างคำสั่งคอมพิวเตอร์สำหรับผลิตดรรชนีอัตโนมัติจากชื่อเรื่องของบทความแบบ KWIC (Key-Word-in-Context)* จากวารสารสาระสังเขป Chemical Abstracts

ความแพร่หลายในการประยุกต์คอมพิวเตอร์ในงานสารนิเทศของห้องสมุดและศูนย์เอกสาร เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ มีปรากฏการณ์ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การขยายบริการสารนิเทศระบบออนไลน์ที่อำนวยความสะดวกให้ผู้ใช้บริการค้นคืนสารนิเทศสามารถค้นคืนดรรชนีและสาระสังเขปจากวารสารดรรชนีและวารสารสาระสังเขปด้วยเทอร์มินัลซึ่งอยู่ห่างไกลจากศูนย์คอมพิวเตอร์ได้ ห้องสมุดที่เป็นผู้นำคือ หอสมุดแพทย์แห่งชาติของสหรัฐอเมริกา (สุนทร แก้วลาย, ๒๕๓๓ : ๖๔๕-๖๔๖)

ในช่วงเวลาเดียวกัน มีความร่วมมือกันในระหว่างห้องสมุดต่าง ๆ ในการใช้คอมพิวเตอร์ร่วมกันในวงกว้าง คือใน ค.ศ. ๑๙๖๘

Ohio College Library Center (OCLC) เริ่มให้บริการการทำบัตรรายการโดยการใช้คอมพิวเตอร์แก่ห้องสมุดสมาชิก ๔๗ แห่งของรัฐโอไฮโอ ค.ศ. ๑๙๗๑ ให้บริการการทำบัตรรายการร่วมกันด้วยระบบออนไลน์แก่ห้องสมุดวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยของรัฐโอไฮโอ อีก ๒ ปีต่อมาได้ขยายการบริการดังกล่าวให้กับห้องสมุดประเภทต่าง ๆ ทั้งในและนอกรัฐโอไฮโอ ตลอดถึงห้องสมุดสมาชิกในต่างประเทศด้วย เช่น เม็กซิโก คานาดา ฟินแลนด์ สหราชอาณาจักร เยอรมันตะวันตกและออสเตรเลีย เป็นต้น ในปัจจุบัน OCLC เปลี่ยนชื่อเป็น OCLC Online, Inc. (นงลักษณ์ ไม่หน่ายกิจ, ๒๕๒๕ : ๑๐๑-๑๐๒ ; Lilley and Trice, 1989 : 55)

ในส่วนของสถาบันที่สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อถึงยุคสารนิเทศก็ได้เปลี่ยนชื่อวิชาเป็น library and information science กันเป็นส่วนมาก พร้อมทั้งปรับปรุงหลักสูตรครั้งใหญ่ให้สอดคล้องกัน

สำหรับประเทศไทย ห้องสมุดและศูนย์เอกสารของสถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชียเป็นผู้บุกเบิกในการนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการบริการและเผยแพร่สารนิเทศตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๓ ลำดับต่อมาได้แก่หอสมุดแห่งชาติ ในพ.ศ. ๒๕๑๙ นำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการวางระบบจัดทำบรรณานุกรมแห่งชาติ กรณี

*KWIC เป็นวิธีการจัดเนื้อหาของเอกสารที่น่าคำสำคัญ ๆ ทุกคำที่ปรากฏในชื่อเรื่องออกมาพิมพ์เป็นคำหัวเรื่องไว้ที่กลางบรรทัดและเป็นส่วนหนึ่งของชื่อเรื่องโดยมิได้โยกย้ายคำไปหรือทำให้เสียความหมายของชื่อเรื่อง

ที่น่าสนใจได้แก่การนำไมโครคอมพิวเตอร์มาใช้ในระบบบริการให้ยืมและรับคืนหนังสือของห้องสมุดคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดลในพ.ศ. ๒๕๓๑

ปัจจุบันห้องสมุดมหาวิทยาลัยหลายแห่งในประเทศไทยนำคอมพิวเตอร์มาเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานโดยเริ่มจากการประยุกต์เฉพาะงานก่อน เช่น ระบบควบคุมการยืม-คืน ระบบการค้นคืนสารนิเทศ ระบบสืบค้นรายการแบบออนไลน์ เป็นต้น แล้วจึงพัฒนาเป็นการประยุกต์แบบบูรณาการที่เรียกว่าระบบห้องสมุดอัตโนมัติ ซึ่งเป็นการใช้ระเบียบข้อมูลชุดเดียวกันในการปฏิบัติงานทุกด้านภายในห้องสมุดแห่งนั้น ๆ

สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นห้องสมุดมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่น่าระบบห้องสมุดอัตโนมัติแบบครบวงจร (Turnkey system)* เข้ามาใช้ในงานห้องสมุดเมื่อพ.ศ. ๒๕๓๓ ระบบที่นำมาใช้เรียกว่า URICA System ซึ่งโครงการ IDP (International Development Program of Australia Universities and Colleges) ประเทศออสเตรเลียให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาระบบงาน (ขณะนี้ใช้คอมพิวเตอร์ได้กับงานสิ่งพิมพ์ที่เป็นอักษรโรมันเท่านั้น ตัวอักษรไทยยังไม่ได้พัฒนา

การใช้) (กรณีการ สิ้นพิศาล, ๒๕๓๖ : ๑-๒) ส่วนหอสมุดแห่งชาติซื้อระบบห้องสมุดอัตโนมัติ DYNIX (Dynix Automated Library System) มาปฏิบัติงานตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ และสามารถรองรับข้อมูลภาษาไทยได้แล้ว (สุวคนธ์ ศิริวงศ์วรรณ, ๒๕๓๖ : ๑-๒)

สรุป

ในประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ เมื่อเวลาที่วิชาสารนิเทศศาสตร์เริ่มเจริญขึ้น ก็เป็นช่วงเวลาที่วิชาบรรณารักษศาสตร์ได้พัฒนาไปมากแล้ว ในส่วนของกิจการห้องสมุด กล่าวได้ว่าประชาชนทุกระดับต้องการใช้ข่าวสารความรู้จากห้องสมุด ห้องสมุดทุกประเภทจึงก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วเนื่องจากความพร้อมของปัจจัยสำหรับการบริหาร ครั้นเมื่อเกิดภาวะการระเบิดของสารนิเทศ ปรากฏว่าวิธีการของสารนิเทศศาสตร์สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่นักวิชาการ นักวิจัย และนักธุรกิจอย่างเห็นได้ชัด จึงมีผลให้การบรรณารักษศาสตร์ต้องเปลี่ยนบทบาทของตนครั้งใหญ่ เพื่อให้สนองความต้องการด้านการใช้สารนิเทศของสังคมอีกวาระ

*หมายถึงระบบห้องสมุดอัตโนมัติที่ผู้จัดทำนายเป็นผู้รับผิดชอบในการสร้างระบบงานการติดตั้งระบบการทดสอบและการดูแลรักษาทั้งระบบของเครื่อง (hardwares) และระบบการทำงาน (softwares) อาจเรียกว่าระบบห้องสมุดอัตโนมัติพร้อมโปรแกรมสำเร็จรูป

หนึ่ง

สำหรับประเทศที่พัฒนาแล้ว สถาบันที่จัดการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์และวงการห้องสมุดสามารถปรับบทบาท แนวคิด และสามารถปรับปรุงการดำเนินงานที่นำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีการสื่อสารอื่น ๆ มาใช้ได้ในเวลาไม่นานนักเพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา เมื่อมีการประดิษฐ์เทคโนโลยีใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้กับกิจการอื่น ๆ ห้องสมุดก็นำประดิษฐ์กรรมเหล่านั้นมาดัดแปลงใช้กับงานห้องสมุดอยู่เสมอ เช่น บัตรเจาะรู (punched card) วัสดุจุลรูป (microform) เครื่องมือโทรคมนาคมบางชนิด เป็นต้น (อัมพร ทีชะระ, ๒๕๒๘ : ๖๘)

ส่วนประเทศที่กำลังพัฒนาเช่นประเทศไทย การปรับตัวของการบรรณารักษศาสตร์ก็มีอยู่ แต่ไม่อาจปรับตัวได้โดยลำพังตัวเอง จึงไม่อาจพัฒนาไปให้ได้รวดเร็ว ความขัดข้องต่าง ๆ ได้แก่

๑. ระบบห้องสมุด ซึ่งหมายถึงห้องสมุดทุกประเภทและกิจการห้องสมุดในทุก ๆ ด้านของประเทศไทย ยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างจริงจังจากสถาบันต้นสังกัด

๒. ประชาชนทุกระดับการศึกษายังไม่มีความต้องการและไม่มีความจำเป็นจะต้องใช้สารนิเทศอย่างจริงจัง จึงมีผลให้เกิดการขาดแคลนแหล่งของข้อมูลข่าวสารหรือห้องสมุดโดยเฉพาะห้องสมุดประชาชน

๓. ปัจจัยในการบริหารห้อง

สมุดยังมีไม่พร้อม ที่สำคัญได้แก่งบประมาณและบุคลากรที่มีคุณภาพ

๔. ความสนใจที่จะทำการวิจัยของนักวิชาการมีมากเฉพาะบางสาขาวิชาเท่านั้น ดังนั้นในประเทศไทยจึงพอจะมีข่าวสารข้อมูลที่ค่อนข้างสมบูรณ์และเป็นระบบในบางสาขาวิชา เช่น ศูนย์สนเทศทางการเกษตรแห่งชาติ ศูนย์สนเทศกระบือนานาชาติ ศูนย์ข้อมูลสมุนไพรแห่งชาติ เป็นต้น แต่ในหลาย ๆ สาขาวิชาอยู่ในขั้นเริ่มต้น (ทั้งฝ่ายนักวิจัยและฝ่ายห้องสมุดเอง)

๕. สถาบันที่สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ไม่มีอุปกรณ์การสอนที่ทันสมัยของตนเอง และยังขาดแคลนผู้สอนทางสารนิเทศศาสตร์

ด้วยปัญหาดังกล่าว วิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยจึงไม่ได้รับการพิจารณาว่ามีความจำเป็น ในปัจจุบันวงการบรรณารักษศาสตร์รับวิชาสารนิเทศศาสตร์มาไว้ในลักษณะของการผสมผสานกับวิชาบรรณารักษศาสตร์ คือรับแนวคิดของสารนิเทศศาสตร์มาปรับปรุงการผลิตบรรณารักษ์เพื่อการปรับปรุงประสิทธิภาพของผลงานทางบรรณารักษศาสตร์ ส่วนในด้านรูปธรรมได้แก่การเริ่มต้นนำเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์มาเพิ่มพลังในการปฏิบัติงานต่าง ๆ ของห้องสมุด เพื่อให้ได้บริการที่สะดวกรวดเร็วและสมบูรณ์กว่าเดิม

สำหรับประเทศไทย หากคิดว่า

ในอนาคตอันใกล้ต้องการใช้ประโยชน์จากสารนิเทศจริง ๆ ก็จะต้องเริ่มพัฒนาวิชาการด้านนี้ให้จริงจังมากขึ้น และต้องพัฒนาห้องสมุดทุกประเภทไปพร้อม ๆ กัน เพราะขณะนี้ห้องสมุดของรัฐที่มีการจัดการและการให้บริการอยู่ในขั้นดีคงได้แก่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยและห้องสมุดเฉพาะบางแห่งเท่านั้น ส่วนห้องสมุดประชาชนอยู่ในสภาพล้าหลัง

สภาพการณ์ของวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยจะเป็นอย่างไร จะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่ว่าในประเทศไทยวงวิชาการและวงการธุรกิจจะมีผู้ต้องการใช้ข่าวสารข้อมูลจริง ๆ หรือไม่ และการวิจัยในสาขาวิชาต่าง ๆ จะมีเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับในต่างประเทศหรือไม่

บทความนี้ให้ความสำคัญกับความเป็นมาและพัฒนาการของวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์มากกว่าประเด็นอื่น เนื่องจากประสงค์จะให้ผู้อ่านนอกวงการบรรณารักษศาสตร์และนักศึกษาศึกษาเข้าใจถึงเนื้อหาและความคาบเกี่ยวของวิชาทั้งสอง วิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์จะพัฒนาไปในลักษณะใดหรือจะก้าวหน้าไปเพียงไร ย่อมขึ้นอยู่กับความต้องการใช้ประโยชน์จากสารนิเทศของนักวิชาการและสังคมโดยส่วนรวมเท่านั้น

ผู้ที่มีอาชีพบรรณารักษ์ เมื่อยังศึกษาอยู่ในสถาบันการศึกษาจะไม่ค่อยสนใจ

ใ้เรียนรู้อะไรเกี่ยวกับประวัติพัฒนาการของห้องสมุด จึงมักไม่ตระหนักว่า แท้จริงแล้ววิชาบรรณารักษศาสตร์เป็นวิชาที่จะต้องเปลี่ยนแปลงแนวคิดและวิธีปฏิบัติงานบางอย่างไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมตลอดเวลา เป็นเช่นนี้มาตั้งแต่โบราณกาล เมื่อวิชาบรรณารักษศาสตร์พัฒนาขึ้นจากความต้องการใช้ประโยชน์ด้านข่าวสารข้อมูลของสังคม ผู้เป็นบรรณารักษ์ก็ควรมีกลวิธีดำเนินงานโดยคำนึงถึงความต้องการในการใช้สารนิเทศของผู้ใช้ห้องสมุดเป็นสำคัญ โดยมีเป้าหมายที่จะให้สารนิเทศที่มีอยู่ถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมให้มากที่สุด เท่า ๆ กับการทำหน้าที่ของผู้อนุรักษ์ แม้ว่าหน้าที่ทั้ง ๒ ประการนี้จะมีลักษณะที่ขัดแย้งกัน แต่ทั้ง ๒ ประการเป็นหน้าที่ของบรรณารักษ์ ความสำเร็จของบริการที่ห้องสมุดทุกแห่งจัดให้แก่ผู้ใช้ห้องสมุดทุกคน ล้วนเป็นหยาดเหงื่อแรงงานของบรรณารักษ์และผู้ปฏิบัติงานในห้องสมุดทุกคนทั้งสิ้น (เอนก เขียวถาวร, ๒๕๒๒ : ๕ อ้างถึงใน อัมพร ทิชะระ, ๒๕๒๘ : ๕๑)

ในอดีตและปัจจุบันวิชาบรรณารักษศาสตร์มีหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมของมนุษย์ ในอนาคตอันใกล้บทบาทที่เพิ่มขึ้นคือการเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสื่อสาร ดังนั้นบรรณารักษ์ต้องเป็นผู้ส่งสารที่มีคุณภาพ ห้องสมุดก็ต้องเป็นสถาบันบริการสารนิเทศที่มีคุณค่า ส่วนสถาบันที่สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์

และสารนิเทศศาสตร์ ต้องตระหนักถึงหน้าที่ ทั้ง ๒ ประการนี้อย่างชัดเจน เพราะจะต้อง เป็นผู้ปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับหน้าที่ความรับ

ผิดชอบดังกล่าวให้เจริญงอกงามแก่บรรณารักษ์หรือนักสารนิเทศให้มากที่สุด

บรรณานุกรม

กรรณิการ์ สีนพิศาล. “URICAS system ระบบห้องสมุดอัตโนมัติแบบครบวงจรที่ใช้งานในสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการการหอสมุดแห่งชาติ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๖ (อัดสำเนา)

ชนิษฐ ดัณฑวิรัตน์. “การใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการทำบัตรรายการของโครงการ OCLC.” บรรณารักษ์ ๒๐. แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘.

จิรพรรณ รักดีบุตร. “หน่วยที่ ๕ ผู้ใช้และผู้บริการสารนิเทศ, ตอนที่ ๕.๑ - ๕.๒” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา สารนิเทศศาสตร์เบื้องต้น หน่วยที่ ๑-๗ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า ๑๖๑ - ๑๗๖. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

ดวงแก้ว สวามิภักดิ์. รู้จักกับคอมพิวเตอร์. กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดยูเคชั่น, ๒๕๓๕.

ทอฟฟเลอร์, อัลวิน. คลื่นลูกที่สาม. แปลจาก The Third Wave โดยสุกัญญา ตีระวนิช และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ Global Brain. ๒๕๓๓. (ต้นฉบับเดิมพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๒๓)

นงลักษณ์ ไม่นายกิจ. “พัฒนาการของข่ายงานบรรณานุกรมระดับชาติในสหรัฐอเมริกา.” วารสารวิทยบริการ. ๔๑, (กันยายน ๒๕๒๕) : ๑๐๐-๑๒๕.

_____. “สารนิเทศศาสตร์ : พัฒนาการความหมายและขอบเขต.” ใน สารนิเทศศาสตร์, หน้า ๑๗๕-๑๘๓. กรุงเทพมหานคร : หน่วยศึกษานิเทศน์กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๒.

นพพร เพียรพิกุล. ห้องสมุดเฉพาะในประเทศฝรั่งเศส. ชมนนนิสิตวิชาบรรณารักษศาสตร์จุฬา. ๓ (๒๕๒๖) : ๔๑-๔๘.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๖.

มหิตล, มหาวิทยาลัย. ห้องสมุดคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี. “ระบบยืม-คืนหนังสือ โดยใช้ไมโครคอมพิวเตอร์.” ๒๕๒๖. (อัดสำเนา)

แมนมาส ขวลิต, คุณหญิง. “หน่วยที่ ๑ สารนิเทศและสารนิเทศศาสตร์. ใน เอกสารการสอนชุดวิชาสารนิเทศศาสตร์เบื้องต้น หน่วยที่ ๑-๗ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า ๑-๓๘. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิ

ราช, ๒๕๓๕.

วิลเลียมส์, เฟรเดริก. ปฏิวัติการสื่อสาร. แปลจาก The Communications Revolution โดยสจวร์ต นุ่มนนท์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2529.

สมควร กวียะ. “หน่วยที่ ๔, ตอนที่ ๔.๒ การประยุกต์ทฤษฎีการสื่อสารในงานสารนิเทศทางสังคมวัฒนธรรม.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการสื่อสาร หน่วยที่ ๑-๘ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า ๑๖๖-๗๑๗. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

สุนทร แก้วลาย. “หน่วยที่ ๑๓ การประยุกต์คอมพิวเตอร์ในงานบริการและเผยแพร่สารนิเทศ.” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาการบริการและเผยแพร่สารนิเทศ หน่วยที่ ๘-๑๕ สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า ๖๔๑-๗๑๐. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓.

สุคนธ์ ศิริวงศ์วรรณ. “DYNIX กับระบบงานพัฒนาทรัพยากรสารนิเทศ.” เอกสารประกอบ การสัมมนาทางวิชาการ ณ หอสมุดแห่งชาติ, 25 มิถุนายน ๒๕๓๖. (อัสสนา)

อัมพร ทีชะระ. “บรรณารักษศาสตร์ในอนาคต.” วารสารบรรณศาสตร์. ๙, ๓ (กรกฎาคม ๒๕๒๙) : ๓๒-๔๐.

_____. ห้องสมุดและสังคม : พัฒนาการของบรรณารักษศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

เอนก เรียรถาวร. “บนเส้นทางสายบรรณารักษ์.” ขว่รวมคำแหง. ๘ (๗ เมษายน ๒๕๒๒) ; ๕ อ้างถึงใน อัมพรทีชะระ. ห้องสมุดและสังคม : พัฒนาการของบรรณารักษศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘, หน้า ๕๑.

“Library Education Report.” Journal of Education for Librarianship. VI (1966) : 219 อ้างถึงใน ชูติมา สัจจนันท์. “ประวัติความเป็นมาของการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์.” วารสารห้องสมุด ๒๐, ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๑๙) : ๔๓๑.

Lilley, Dorothy B. and Trice, Ronald W. A History of Information Science 1945-1985. San Diego : Academic Press, 1989.

Thompson, James. A History of the Principles of Librarianship. London : Clive Bingley, 1977.